

Committee of the Vinnytsia Region Council of People's Deputies, description 7, archive file 4. Decisions of the Bureau of Vinnytsia Regional Committee of the CP of Ukraine and the regional executive committee. Beginning – April 28, end – December 23, 1944 – 112 p.

14. Central State Archive of Public Associations of Ukraine, fund 1, description 23, archive file 1353. Detailed notes, information, certificates and correspondence on the issue of supplying the population with food and industrial goods. The beginning – July 5, 1944, the end – December 20, 1944. – 108 p.

15. Central State Archive of Public Associations of Ukraine, fund 1. The Central Committee of the Communist Party of Ukraine, description 30, archive file 25. Information about the state and work of the food industry. The beginning – September 28, 1943, the end – November 10, 1944. – 268 p.

16. Central State Archives of Public Associations of Ukraine, fund 1, description 78, archive file. 90. Information about the supply of workers with food and industrial goods. The beginning – June 27, 1944, the end – February 26, 1946. – 327 p.

17. Central State Archive of Public Associations of Ukraine, fund 1, description 23, archive file 1356. Information, information and correspondence on the state of trade in the regions of the Ukrainian SSR. The beginning – January 3, 1944, the end – November 28, 1944. – 59 p.

18. Central State Archive of Public Associations of Ukraine, fund 1, description 30, archive file 51. – Telegrams vol. Khrushchev, Korotchenko on the work of food industry enterprises. The beginning – February 28, 1944, the end – October 16, 1944. – 17p.

19. Russian State Archive of Social and Political History, fund 17, description 3, archive file 1061. Minutes of the meeting of the Politburo of the Central Committee of the CPSU (B). The beginning – September 1946, the end – October 1946. – 312 p.

20. Central State Archive of Public Associations of Ukraine, fund 1, description 78, archive file 310. References, summaries of the People's Commissariat of the Ukrainian SSR and the Central Committee of the Communist Party (Bolsheviks) on the progress in the implementation of the plan for the supply of foodstuffs to the population of Ukraine and the work of the Ukrkopservtrest of the People's Commissariat for Food Industry of the USSR. The beginning – January 1945, the end – December 1945. – 123 p.

S. Halchenko

PECULIARITIES OF BREAD SUPPLY TO THE URBAN POPULATION OF POST-WAR UKRAINE (1943 – 1945)

French researchers Marc Bloch and Lucien Febvre preparing their fundamental works, where history of civilization was introduced through the description of ordinary people's everyday life, besides other components, paid attention to the problems of supply of food, clothing and other household goods to population. It permitted to perceive the historical process as humanized development of state and society.

The goal of the research is to introduce the aspects of relations between state and society, to find out the attitude of state towards its citizens' urgent problems, the adequacy of perception of real needs of population of Ukraine on the level of the Soviet Union, republican and local authorities, hence the ways they supplied the population of the liberated territories with bread, on the basis of investigated sources and achievements of historiography.

The principle of historicism together with scientific objectivity allowed the author not to be carried away by positivism, based on the large confidence to document and its idealization, but to set up real state of affairs in the liberated cities and towns of Ukraine after the occupation.

To solve the above listed goals, we applied general

scientific methods of logical analysis, generalization, statistical method, and special methods – problem-chronological, comparative-historical etc.

After the liberation of territories from the Nazi invaders, first of all, they were faced the task of establishing the provision of bread, as it was the main foodstuff. Bread was distributed by ration cards in all cities, towns, workers' townships among nearly all of their population, as for the rest of the food products ration card system was set up not for all citizens.

It should be mentioned that peculiar place in bread supply was taking by the industrial centres, where workers of key industries overfulfilled the norms, in accordance with the decree of CNC (The Council of People's Commissars) dated by October 20, 1943, such workers had to receive additional 100g of bread.

As for the quality of bread, it was not always in accordance with the standards, because in the most difficult moments, when grain did not bring in time, flour was changed for surrogate mixtures looked like pressed sawdust, or added potato peels etc.

Taking into account the general supply policy of liberated territories of the UkrSSR with provision of bread and other food products, the USSR government established precise stratification between industrial and agricultural regions of the republic. It was reflected in the series of directive documents and particularized in so-called supply planning applications. That was proved by the internal exchange of letters between governmental departments and party bodies.

The new series of documents from archives of the Russian Federation and Ukraine were added to scientific circulation in the defined chronological and territorial limits, we tried to give a thorough comprehensive analysis of conditions and ways of bread supply to population under the functioning of ration card system in the early post-war period.

Key words: bread, provisions, supply, population, norms, authority, ration card system.

УДК 94(477)«192»:316.334.55:394(045)

М. В. Захарченко

кандидат історичних наук, доцент кафедри археології та спеціальних галузей історичної науки Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

А. Г. Морозов

доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри археології та спеціальних галузей історичної науки Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

ПОБУТ І ДОЗВІЛЛЯ В УКРАЇНСЬКОМУ СЕЛІ В 20-Х РОКАХ ХХ СТ.*

У запропонованій статті на основі документальних джерел проаналізовано побут і дозвілля українського сільського населення в 20-х роках ХХ століття. З'ясовано якість житлово-побутових умов українського села, зокрема вказано на антисанітарні умови проживання селян. Подано характеристику таких видів дозвілля, як різноманітні форми газет.

Ключові слова: житло, побут, дозвілля, культосвітя робота, сельбуд, хата-читальня, газета.

Постановка проблеми. Житло – один із найбільш значущих компонентів традиційно-побутової культури будь-якого народу. Здавна хата для селянина стала всім: і оселею, і храмом, і рідним краєм. Для селянської родини вона й справді була Всесвітом, тим найкращим

* Статтю написано згідно з держбюджетною темою «Селянство України за умов суспільно-політичних потрясінь та соціально-економічних трансформацій першої третини ХХ ст.» (номер державної реєстрації 0115U000636).

місцем на землі, де все довкола було по-справжньому рідним. Кожна господиня дбайливо доглядала свою домівку, а народ своє ставлення до оселі висловлював так: «Без господаря двір, без господині хата плаче», «Своя стріха – своя вітха», «Своя мазанка ліпша чужої світлиці». Хата мусить бути тільки своя, бо не мати своєї хати вважалося великим нещастям: «Чужа хата – гірше ката», або ж, як йдеться в відомій пісні: «Зроби хату з лободи, а в чужую не веди...». Хата надавала людині не тільки притулок від непогоди, але й створювала їй умови для повсякденного існування, де відновлюються сили, визріває натхнення. Тут формувалися родинні стосунки, створювалася своєрідна психологічна атмосфера, свій мікроклімат, де людина відпочиває, працює, харчується, осмислює своє буття та взаємини з навколишнім світом. Так чи інакше, але чотири стіни і дах над ними усвідомлювалися людьми як перша і головна життєва необхідність, яку вони ставили поруч з їжею і одягом. На окрему увагу у статті заслуговує така форма дозвілля, а саме культосвітньої роботи як стінні, живі, світлові та фотогазети.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогоднішній день, слід зазначити, що ця проблема в певних її аспектах привертала до себе увагу дослідників. Проте в цілому це питання залишається маловивченим. Житлово-побутовим умовам українського селянства в 20-ті роки ХХ ст. приділено увагу в праці І. Рибачка [1], зокрема в ній аналізується стан сільського житла. Праця П. Кравченка [2], характеризує умови праці будівельників на основних індустріальних новобудовах часів індустріалізації. На сучасному етапі це питання показано в статті О. Удода [3], в якій висвітлюється становище, що склалося з житлом в СРСР, протягом всього його існування та виділяє основні етапи масового державного житлобудівництва в країні. У статті О. Лукашевич [4], висвітлюється якість житла українського селянина, та його основні характеристики: давність будівель, площа, кубатура, матеріали для стін, покрівлі, підлоги. Праця А. Марзєєва [5], містить один із перших в СРСР систематизований матеріал по оцінці сільського житла. Матеріали власних досліджень містяться в праці М. Куліковського [6].

Мета дослідження полягає у тому, щоб на основі виявлення, узагальнення і критичного аналізу історичних джерел та здобутків історіографії комплексно й системно проаналізувати особливості побуту і дозвілля українського селянства в 1920-х роках.

Виклад основного матеріалу. Житло є найважливішою частиною поселенського середовища, його соціально-побутової сфери, від якої залежало здоров'я, побут, відпочинок та дозвілля його мешканців. Уявлення про його стан дають матеріали санітарно-демографічного обстеження, здійсненого в 1923 – 1924 рр., в ході якого було вивчено житлово-побутові умови в 6156 селянських дворів у 214 селах України. Зокрема, виявилось, що 25% обстежених селянських хат побудовано в перші десять років ХХ ст., 20,6% – 1911 – 1920 рр. і лише 9,5% у 1921 – 1924 рр. [1, 16]. Таким чином, фонд житла був застарілим, також низькою залишалась якість селянських осель.

Процес розвитку сільського житла мав свої особливості в різних районах України і зумовлювався зміною соціальних та економічних умов, що були

причиною класової диференціації селянства. Головною умовою вибору типу планування жилого будинку була приналежність селянської родини до тієї чи іншої соціальної групи, а також місцеві умови кожного окремого району (клімат, місцеві будівельні матеріали тощо).

Застосування тих чи інших конструкцій в народному будівництві є одним з основних факторів, що впливає на формування планувальної організації, об'ємно-просторової композиції та архітектурно-художнього рішення сільського житла. Особливо велику роль при цьому відіграють стіни, конструктивне рішення яких залежить передусім від будівельних матеріалів, що застосовуються для їх спорудження.

Необхідно зазначити, що стіни будинків на Україні будувалися так: з дерева – 9,7%; з глини – 24,9%; з каміння – 6,3%; з цегли – 0,4% [5, 23].

У північних, лісових районах України, а також гірських районах Карпат, основним будівельним матеріалом для стін було дерево. У лісостепових, менш багатих на ліс районах, крім дерева, використовували глину. В південних, степових районах, де ліс був в основному привозним, дефіцитним матеріалом, стіни будували переважно з глини або з природного каменю. В народному житлі застосовувались глинобитні, глинолитні, глиновалькові та саманні конструкції стін.

Глинобитні стіни будуються переважно у центральних, глинолитні – у східних, а глиновалькові у західних районах півдня, а також в значній частині лісостепової смуги України. Глинобитні стіни споруджуються із суміші глини, що має природну вологість, та солом'яної січки. Ця суміш укладається в опалубку шарами невеликої товщини і ретельно трамбується.

Для спорудження глинолитних стін в опалубку укладається шар м'якої соломи, що заливається потім рідким розчином глини і також трамбується, перевага цих конструкцій в їх міцності і хороших теплотехнічних даних, недолік – велика усадка стін після висихання.

Глиновалькові стіни мають два варіанти конструктивного рішення – звичайні глиновалькі і глиновалькі «в ялинку». В першому випадку застосовують досить великі валькі з глиносолом'яної маси, які укладаються поперек стін рядами, щільно один до одного. Звисаючі частини вальків зовні і зсередини обтискують дошкою вниз таким чином, що вони закривають собою нижній шар вальків. Для спорудження стін із глиновальків у «ялинку» використовують валькі менші за розміром. Кожний шар вальків укладають на стіну не горизонтально, а під кутом в 45°, притому два сусідніх шари мають нахил в різні боки. Така конструкція стіни із глини з'явилась у народному будівництві на початку ХХ ст. і набула широкого розповсюдження з 1920 – 1930-х рр.

Саман – невеликий блок із глиносолом'яної маси. Як будівельний матеріал він широко застосовується в народному житлі південних районів, а також західної частини лісостепової смуги. Основною перевагою саманних стін перед іншими конструкціями із глини є те, що вони досить швидко просихають (бо саман попередньо висушується) і дають відносно невелику усадку. Зручність такої конструкції полягає також у тому, що заготовки саману можна зробити поступово, заздалегідь висушити його. Значним недоліком стін із

глини, в тому числі із саману є те, що під впливом атмосферної вологи, вони сиріють, внаслідок чого зазнають досить значної деформації. Щоб уникнути цього, в південних районах стіни з саману після їх осідання часто облицьовують цеглою, іноді – лише нижню частину стіни (до рівня вікон), а часом – усю стіну. Звичайно, будинки з такими стінами були міцнішими і теплішими, але й дорожчими, тому будували їх здебільшого заможні селяни.

У народному будівництві широко застосовується також природний камінь (переважно вапняк). В південних районах житло споруджують здебільшого із черепашника, а на Поділлі та ряді західних районів – із щільного вапняка. Черепашник застосовують у вигляді пиляних блоків, інші види природного каменю – у вигляді буту. В більшості випадків стіни з каменю шпукатурять, лише в окремих районах стіни будинків мають природну фактуру каменю.

Не дивлячись на регіональні особливості, матеріали, із яких зводились стіни, як правило, залишались маляжисними. Лише незначна кількість селянських хат будувалась з цегли, каміння, саману. Найгіршими із санітарно-технічного боку були хати, зведені з хмизу, основу яких складав пліт, обмазаний зовні та зсередини глиною, а також глинобитні (мазанки). Ці хати досить легко промерзали взимку і робили помешкання холодним та вогким [1, 19].

Малоякісними залишались будівельні матеріали, якими вкривались селянські хати. Покрівельний матеріал для різних частин України теж був різний: на заході – дерево, в зоні лісостепу – солома, очерет, якими «вшивались» хати. Найпоширенішим покрівельним матеріалом була солома. Її зв'язували у різноманітні снопики («сніпки»). Це – найдешевший матеріал. Більше 80% всіх селянських дахів були вкриті саме соломою. Дерев'яні дахи, як вже зазначалось були поширені на заході, а саме в у лісистій Волинській губернії де в 1924 р. вони становили 5,5% від загальної кількості покрівель [6, 4]. Також як покрівельний матеріал використовували черепицю та залізо. У 1924 році в середньому по Україні було 10% черепичних покрівель. Ще рідше зустрічались залізні дахи їх по Україні нараховувалось 6,8% від загальної кількості [4, 266].

У більшості жител в українських селах домінувала глиняна або земляна долівка, саме у цьому була особливість української хати та її найбільший гігієнічно-побутовий недолік.

Надзвичайно важливими є дані обстеження селянського житла за кількістю кімнат, майже дві третини селянських хат в українському селі складалась з однієї кімнати – кухні. В цій єдиній кімнаті мільйони селян проводили більшу частину дня. В ній спали, працювали, готували й споживали їжу, прали білизну і нерідко тримали худобу. До того ж, у 17,8% обстежених хат під одним дахом знаходились конюшні, у 9,2% – хліви [1, 18]. Недостатність та зіпсованість повітря в сільських хатах, особливо взимку, робили ці житла нездоровими, спричиняли серед сільського і населення ряд важких захворювань соціально-побутового характеру.

Основною типологічною ознакою народного житла є його планування – тобто функціональне використання приміщень і їхнього житлового зв'язку. Для житла на всіх етапах його розвитку була властива гранично проста і раціональна схема витягнутої

конфігурації. Найпоширенішим в Україні був двокамерний тип житла («хата-сіни»). Подекуди старі хати, що мали планування цього типу, збереглися навіть до наших днів. Житло цього типу мало одне жиле приміщення (з'єднане з кухнею) та сіни (хата плюс сіни).

Традиційне селянське житло типу хата-сіни поступово перетворювалося в оселю, яка складалась з двох частин: хата – сіни – хата. Однією з основних причин, що зумовили появу другої жилої кімнати в трикамерному типі сільського житла, було використання комори як приміщення, де в теплу пору року спали окремі члени родини. Таким чином, комора виконувала функції жилого приміщення (влітку), а взимку-господарчого (хижа). При збільшенні родини хижа звичайно ставала постійним жилим приміщенням, що використовувалось протягом усього року (хатина). В цьому випадку хатина, як правило, мало природне освітлення і пов'язувалось безпосередньо з основною жилою кімнатою. Друге приміщення, що в більшості випадків використовувалось як кухня – їдальня, завжди менше основного. Іноді також хатина використовувалась як житло для старих.

У зв'язку із збільшенням житлових кімнат зникає старе внутрішнє планування. В деяких хатах заможного та середнього селянства простежується диференціація приміщень: сім'я намагалась відокремити спальний та кухонний кутки, перетворюючи їх в окремі невеликі кімнати. Деяке поліпшення житлово-побутових умов селянства у другій половині 20-х років знайшло відображення і в інших характеристиках нової сільської хати – відсутності вогкості, використання більш якісних матеріалів при зведенні стін, покрівлі тощо.

Однак незважаючи на деякі якісні зміни в плануванні житла, тобто виділення так званої чистої кімнати – світлиці, в селах переважала одна житлова кімната. Житлове помешкання в комплексі мало велике значення, тому що в ньому зосереджувалось усе життя сім'ї. Взимку в хаті виконували найрізноманітніші роботи, в морози, крім людей, знаходили притулок дрібні свійські тварини. У спогадах сучасників, зокрема дуже добре простежуються умови проживання селян в 20-ті роки ХХ століття. «Наша хата ділиться на дві частини: кімната та сіни. Взимку в хаті холодно і вогко, ще й смердить, бо живність з собою в одній оселі тримаємо...» [7].

Результати обстеження засвідчили більш ширше використання якісних будівельних матеріалів при спорудженні будинків на селі у другій половині 1920-х рр. Це знайшло вияв у збільшенні кількості цегляних хат, вкритих більш вогнестійкими матеріалами. Підставою для вищої якісної характеристики селянської оселі в розглядуваний період є дані про долівку, внутрішнє планування хати. «Селянин, його родина за будь-яких умов упорядковували і прикрашали свою оселю, щоб вона була охайною і гарною. У ній пахло любистком, сухою м'ятою. Глиняна долівка завжди була встелена травами, а за різьбленими сволоками на покуті – чорнобривці, безсмертники, волошки, гармонійно вписувалися в інтер'єр мальовані скрині» [8, 57].

Отже, на основі матеріалів обстеження стає зрозуміло, що все ж таки деяке поліпшення житлово-побутових умов жителів сіл у доколгоспний період

відбулося. Насамперед, це виявилось у зменшенні питомої ваги хат із земляною або глиняною долівкою, що було одним із головних санітарно-гігієнічних недоліків тодішньої селянської хати. Кількість традиційних однокімнатних хат дещо скоротилася. Слід зазначити, що у розглядуваний період дещо зросла питома вага хат, збудованих із каменю, цегли, вкритих бляхою, шифером, черепицею, хоча такі будівлі залишалися великою рідкістю на селі і були ознакою значної заможності господаря. Проте не слід перебільшувати позитивні зміни в сільському житловому будівництві. Традиційну тенденцію залишкового принципу фінансування житла у цей період переломити не вдалося. Кошти селянством у цей період використовувались насамперед, на придбання худоби, реманенту, тягла, спорудження господарських будівель. В. Калініченку вдалось встановити закономірність: чим більший посів у господарстві, тим вагомішими були витрати на господарське будівництво у порівнянні з житловим, що свідчило про розширене виробництво у цих господарствах [9, 89]. Через це мешканцями сіл поліпшенню житлово-побутових умов відводилось другорядне місце.

Окремо в контексті дозвілля українського сільського населення в зазначений період варто звернути увагу на такі форми культосвітньої роботи як стінні, живі, світлові та фотогазети.

Місцеві події з життя окремого села висвітлювали сільські стінні газети. Стінна газета складалася з коротких статей, заміток і прикріплювалася на стіні, в приміщенні сільради, сільбуду, чи навіть кооперації, звідки і назва. Стіннівка вміщувала передову статтю (40 – 50 рядків рукописного тексту), а також замітки на теми які стосувалися різних аспектів життя селян. Тут же розміщувалися замітки про діяльність сільбудів, хат-читалень, побутові події з життя села і т. інше. В стінгазеті можна було побачити карикатури, прочитати смішну історію і навіть коротенькі літературні твори. Стінгазети навіть вели листування зі своїми односельцями, вміщували той чи інший замовлений матеріал чи давали відповіді на поставлені в листах запитання [10, 8]. Деякі стінні газети на своїх шпальтах вміщували пісні на різну тематику, вітали односельців із святами [11, 50].

Фотогазети почали набувати популярності по мірі розвитку виробництва вітчизняних технічних приладів, в тому числі фотообладнання в кінці 1920-х рр. Вони склалися з малюнків, світлин, які передруковувалися як з інших видань, так і місцевих фотоаматорів. Малюнки і світлини наклеювалися у відповідному порядку, підписувалися і вивішувалися у людних місцях [12, 21].

Досить популярними серед селян були живі газети. Це були свого роду вистави. Так лише в Монастирищенському районі Уманської округи, виступало біля 20 колективів «живогазетчиків» [13, 9]. Постановка живої газети вимагала великих зусиль і кількох днів напруженої праці. Вихід всіх учасників на сцену було початком живої вистави. Спочатку йшла передовиця – театральний малюнок на тему, якій присвячувався газеті. Потім зачитувалися телеграми, насамкінець – оголошення, анонси книг, різноманітні довідки. Жива газета супроводжувалася цирковими виступами, клоунадою, спортивними іграми, піснями танцями. Тобто, художня самодіяльність була

основною формою живої газети. Випуски таких газет були своєрідним театралізованим дійством, тому для того, щоб вести «газету» потрібні були люди освічені та обдаровані [14, 54].

Ще одним видом періодичного доведення інформації була світлова газета. Вона випускалася переважно в тих селах, де був кінематограф, або «чарівний ліхтар». Принцип роботи світлової газети схожий із сучасним діапроектором. Для випуску такої газети потрібно було підготувати діапозитиви зі скла та добірку матеріалів. Щоб підготувати таку газету, потрібно було нарізати скляних смужок довжиною 10 – 15 сантиметрів, потім виготовити на їх основи діапозитиви. Для цього нарізали скло на пластинки, такого розміру, щоб вони вільно заходили в «чарівний ліхтар». Щоб туш не розпливалася по склу, його попередньо обробляли або яєчними білками, або столярним клеєм і висушували [15, 33]. Тексти писали чорнилом, друкованими літерами, короткими фразами, не більше 40 літер. Складні фрази розбивалися на окремі частини і послідовно показували аудиторії. Такі тексти були зрозумілі навіть малописьменним. Інколи на діапозитиви наносились малюнки, які копіювалися з інших газет та книг [16, 22].

Що стосується змісту світлових газет, то він мав досить широкий діапазон: матеріали міжнародного життя, внутрішнього становища, поточних кампаній, сільського господарства, побутового життя села, тощо. Завершувався випуск таких газет анонсом цікавих книг, оголошеннями, замітками про пригоди та ін. [15, 35-37].

Проте через брак відповідних приладів та електроенергії, світлові газети масового поширення не набули. Однак там, де це було можливо вони випускалися і користувалися широкою популярністю серед «читачів-глядачів», оскільки це була досить оперативна форма доведення інформації не лише через слово, але і через нехай і примітивна, але образ який був всім добре доступний для сприйняття.

Висновки. Отже, хоч економічне піднесення в період непу в цілому позитивно вплинуло на поліпшення умов життя селянства. Однак його грошові накопичення не давали йому можливості належно фінансувати будівництво житла. В силу господарської необхідності селянин і надалі продовжував витрачати кошти в першу чергу на придбання худоби, реманенту, на будівлю господарських приміщень. Господар селянського двору в силу всієї сукупності господарсько-економічного життя змушений був насамперед турбуватися про свою худобу, а не про себе і свою сім'ю, відкладаючи поліпшення житлово-побутових умов до кращих часів. Стосовно ж на такої форми культосвітньої роботи як стінні, живі, світлові та фотогазети, то вони однозначно були досить пізнавальними для сільського населення і несли в собі просвітницьку місію.

Список використаної літератури та джерел

1. Рибак І.В. Соціально-побутова інфраструктура українського села 1921-1992 рр. / І. Рибак. – Кам'янець-Подільський, Абетка, 2002. – 303 с.
2. Кравченко П.М. Соціально-побутові умови на індустріальних новобудовах України (20-ті - 30-ті рр. ХХ ст.). / П. Кравченко – Вінниця, 1997. – 36 с.

3. Удод О.А. Житло у повсякденному житті Українського селянина (30-ті) / О. Удод // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. Міжвідомчий збірник наукових праць. – 2003. – №8. – С. 311-321.
4. Лукашевич О. Житло як один з основних критеріїв якості повсякденного життя селянина 20-х років ХХ ст. / О. Лукашевич // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. Міжвідомчий збірник наукових праць. – 2004. – № 12. – С. 257-277.
5. Марзеев А.Н. Жилище и санитарный быт сельского населения Украины. / А. Марзеев – Х. 1927. – 195 с.
6. Куліковський М.А. Характеристика Селянського житлового будівництва на Шепетівщині. / М.Куліковський – Шепетівка, 1929. – 12 с.
7. Державний архів Черкаської області (далі – ДАЧО). – Ф. 65. – Оп. 1. – Спр. 53. Господарсько-оперативний план роботи на 1925/26 рр. Мошенського райвиконкому. – 1925. – 86 арк.
8. Данилюк А.Г. Українська хата. / А. Данилюк – К.: Наук. думка, 1991. – 112 с.
9. Калініченко В.В., Селянське господарство України в доколоспий період (1921 – 1929 рр.). / В. Калініченко – Харків: Основа, 1991. – 129 с.
10. Як скласти стінну газету // Геть неписьменність. – 1924. – 30 листопада. – С.8.
11. Історія міст і сіл УРСР : в 26 т. Кіровоградська область / Гол ред. Тронко П.Т. – К. : Гол. редакція УРЕ АН УРСР, 1972. – 816 с.
12. Кілька порад до роботи будинку колективіста та сельбудинків // За масову комуністичну освіту. – 1931. – № 4-5. – С. 21.
13. ДАЧО. – Ф. 2113. Районна інспектура народно-господарчого обліку Монастирищенського району Уманської округи, Київської області. – Оп. 1. – Спр. 239. Протоколи засідань правлячої Ради Монастирищенського райсельбуду. Звіт про роботу Монастирищенського райклубу за жовтень 1925 року та районного товариства “Селянський будинок” за 11.12.25 року, 1.2.26 року. Доповідна записка та статистичні відомості про роботу політстанов району. – 1925-1926. – 86 арк.
14. Кокошко Ф. Розвиток культурно-освітньої діяльності в українському селі в 20-і рр. (на матеріалах Півдня України) / Ф. Кокошко. – Миколаїв : Приват-Поліграфія, 1998. – 89 с.
15. Багмут І. Світлова газета / І. Багмут // Селянський будинок. – 1924. – № 6. – С. 33-37.
16. Світлова газета // Селянський будинок. – 1925. – № 1. – С. 22.

References

1. Rybak I.V. Sotsialno-pobutova infrastruktura ukraïnskoho sela 1921-1992 rr. / I. Rybak. – Kamianets-Podil'skiy, Abetka, 2002. – 303 s.
2. Kravchenko P.M. Sotsialno-pobutovi umovy na industrialnykh novobudovakh Ukrainy (20-ti - 30-ti rr. KhKh st.). / P. Kravchenko – Vinnytsia, 1997. – 36 s.
3. Udod O.A. Zhytlo u povsiakdennomu zhytti Ukrainskoho selianyna (30-ti) / O. Udod // Problemy istorii Ukrainy: fakty, sudzhennia, poshuky. Mizhvidomchyi zbirnyk naukovykh prats. – 2003. – №8. – S. 311-321.
4. Lukashevych O. Zhytlo yak odyn z osnovnykh kryteriiv yakosti povsiakdennoho zhyttia selianyna 20-kh rokiv KhKh st. / O. Lukashevych // Problemy istorii Ukrainy: fakty, sudzhennia, poshuky. Mizhvidomchyi zbirnyk naukovykh prats. – 2004. – № 12. – S. 257-277.
5. Marzeev A.N. Zhylyshche y sanynarnyi byt selskoho naseleniya Ukrainy. / A. Marzeev – Kh. 1927. – 195 s.
6. Kulikovskiy M.A. Kharakterystyka Selianskoho zhytlovoho

- budivnytstva na Shepetivshchyni. / M.Kulikovskiy – Shepetivka, 1929. – 12 s.
7. Derzhavnyi arkhiv Cherkaskoi oblasti (dali – DAChO). – F. 65. – Op. 1. – Spr. 53. Hospodarsko-operatyvnyi plan roboty na 1925/26 rr. Moshenskoho raivykonkomu. – 1925. – 86 ark.
8. Danyliuk A.H. Ukrainka khata. / A. Danyliuk – K.: Nauk. dumka, 1991. – 112 s.
9. Kalinichenko V.V., Selianske gospodarstvo Ukrainy v dokolhosnyi period (1921 – 1929 rr.). / V. Kalinichenko – Kharkiv: Osнова, 1991. – 129 s.
10. Iak sklady stinnu hazetu // Het nepysmennist. – 1924. – 30 lystopada. – С.8.
11. Istoriiia mist i sil URSR : v 26 t. Kirovohradska oblast / Hol red. Tronko P.T. – K. : Hol. redaktsiia URE AN URSR, 1972. – 816 s.
12. Kilka porad do roboty budynku kolektyvysta ta selbudynkiv // Za masovu komunistychnu osvitu. – 1931. – № 4-5. – S. 21.
13. DAChO. – F. 2113. Raionna inspektura narodno-hospodarchoho obliku Monastyryshchenskoho raionu Uman'skoi okruhy, Kyiv'skoi oblasti. – Op. 1. – Spr. 239. Protokoly zasidan pravliachoi Rady Monastyryshchenskoho raiselbudu. Zvit pro robotu Monastyryshchenskoho raiklubu za zhovten 1925 roku ta raionnoho tovarystva “Selianskyi budynok” za 11.12.25 roku, 1.2.26 roku. Dopovidna zapyska ta statystychni vidomosti pro robotu politustanov raionu. – 1925-1926. – 86 ark.
14. Kokoshko F. Rozvytok kulturno-osvitnoi diialnosti v ukraïnskomu seli v 20-i rr. (na materialakh Pivdnia Ukrainy) / F. Kokoshko. – Mykolaiv : Pryvat-Polihrafiia, 1998. – 89 s.
15. Bahmut I. Svitlova hazeta / I. Bahmut // Selianskyi budynok. – 1924. – № 6. – S. 33-37.
16. Svitlova hazeta // Selianskyi budynok. – 1925. – № 1. – S. 22.

M. Zakharchenko, A. Morozov

LIFE AND LEISURE IN THE UKRAINIAN VILLAGES OF THE 20'S OF THE 20TH CENTURY

Based on comprehensive analysis of a wide range of archival materials, statistical sources and publications in the study was attempted a comprehensive study of socio-cultural situation of the Ukrainian village in 1920. The study built on the involvement of the published and unpublished materials. Documentary research base is sufficiently broad and representative.

The study analyzes the social infrastructure of the Ukrainian village, important changes have been in housing and living conditions, with the spread in the 1920s collective farms began setting up “collective life”: the construction of large shared houses, dining rooms, kitchens, bakeries, baths and more.

It was concluded intended wide cultural and educational work was done for social development of the Ukrainian village in the 20s of the twentieth century. It is mentioned that cultural enrichment of the peasants, their political education carried out by means of cultural and educational institutions, including: silbudy, home-reading, people's homes, libraries, clubs and more.

The support for cultural centers in rural areas had unusual significance for the development of intellectual potential of the village and the country as a whole.

Key words: Ukrainian peasantry, cultural and educational activities, selbud, house-reading, elimination of written language, living conditions, health care.